

УДК 336.14:37.014.543

Пурій Г.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СВІТОВІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

WORLD MODELS OF ORGANIZATION OF STATE FINANCING OF HIGHER EDUCATION

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано моделі організації бюджетного фінансування вищої освіти у розвинених країнах світу. З'ясовано, що у світовій практиці сформувалося декілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти: фінансування «за результатами», фінансування «за видатками» та договірне фінансування. Визначено особливості зазначених моделей бюджетного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів і на цій основі запропоновано удосконалений спосіб державного фінансування вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, інвестиції, механізм фінансування, моделі фінансування, державне фінансування.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы модели организации бюджетного финансирования высшего образования в развитых странах мира. Выяснено, что в мировой практике сформировалось несколько подходов к организации государственного финансирования высшего образования: финансирование «по результатам», финансирование «по расходам» и договорное финансирование. Определены особенности указанных моделей бюджетного обеспечения деятельности высших учебных заведений и на этой основе предложен усовершенствованный способ государственного финансирования высшего образования в Украине.

Ключевые слова: высшее образование, инвестиции, механизм финансирования, модели финансирования, государственное финансирование.

ANNOTATION

The models of organization of the budgetary financing of higher education in the developed countries of the world are analysed in this article. It is discovered that as for organization of the state financing of higher education, some approaches in world practice are formed: financing "by results", financing "by charges" and contractual financing. The features of the noted models of the budgetary funding of activity of higher educational establishments are determined and in this basis the improved mechanism of state financing of activity of higher educational establishments is offered.

Keywords: higher education, investments, mechanism of financing, models of financing, state financing.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання розвиток економічної системи може відбуватися лише за умови наявності у неї високого інтелектуального потенціалу. Вкладення в освіту є однією з найважливіших соціальних інвестицій, оскільки отримання високого рівня знань і професійної кваліфікації – це не лише передумова особистого розвитку населення, а й детермінанти якості та конкурентоспроможності людських ресурсів, які обумовлюють можливості для економічного зростання держави [1, с. 12].

Досвід функціонування розвинених країн світу вказує на пряму залежність між рівнем освіченості населення та економічним розвитком держави в цілому [13]. Однак однією з найголовніших проблем у сфері вищої освіти є недостатність коштів для ефективного функціонування вищих навчальних закладів та забезпечення високої якості надання ними освітніх послуг. Умовою ефективного функціонування, розвитку та впровадження інноваційних технологій вищими навчальними закладами є проведення ефективної політики фінансування вищої освіти, зокрема за рахунок бюджетних коштів. Зважаючи на те, що вища освіта є основою розвитку суспільства і одним з головних напрямів економічного зростання, питання про механізми її фінансового забезпечення з боку держави актуальні упродовж усього періоду існування вищої школи.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та узагальнення світового досвіду організації державного фінансування вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості зарубіжного та вітчизняного досвіду організації державного фінансування вищих навчальних закладів висвітлюють у своїх працях: Т.М. Боголіб [12], А.О. Дегтяр [14], А.Г. Олексин [2], О.В. Тимошенко [8], Г.З. Чекаловська [10], Л.С. Шевченко [13]. Оцінюючи значний внесок зазначених науковців у дослідження вказаної проблематики, вважаємо за необхідне звернути детальнішу увагу на узагальнення світового досвіду організації державного фінансування вищої освіти з метою розв'язання проблем, пов'язаних з бюджетним забезпеченням вищих навчальних закладів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища освіта у багатьох країнах світу є важливим інструментом їхньої національної безпеки, значення і роль якого постійно зростає. Економічна теорія пояснює причини участі держави у сфері освіти, виходячи з міркувань ефективності та справедливості. Зокрема, перша причина полягає у тому, що контроль над системою освіти зумовлений тим, що освіта є суспільним благом, яке ринок не в змозі повністю фінан-

сувати. Ідеї теорії людського капіталу, відобразивши зростання ролі людського фактора, докорінно змінили уявлення про характер витрат на освіту. Вони стали розглядатися не стільки як споживчі витрати, одноразова чи безповоротна витрата ресурсів суспільства на процес навчання, а як один із напрямів інвестицій у людський капітал. Доцільно зауважити, що раніше освіту вважали галуззю, яка споживає блага і ресурси, що їх виділяє держава і домогосподарства на основі перерозподілу їх доходів у процесі споживання. Проте у нових умовах освіта стала характеризуватися як сфера виробництва та інвестування з боку зацікавлених у її продукті суб'єктів, що приносить дохід у формі більш високого доходу (для домогосподарств), підвищення прибутку (для бізнесу), прискорення темпів зростання та вирішення актуальних соціальних проблем суспільства (для держави).

Друга причина полягає у складності визначити частку і формування механізмів приватного інвестування в освіту. Проведені зарубіжними дослідниками розрахунки показують, що рентабельність людського капіталу, як правило, є вищою, ніж фізичного. Значну частину цих вигод отримують домогосподарства. Водночас чим вища в країні диференціація доходів залежно від рівня освіти, тим більша зацікавленість домогосподарств у приватних інвестиціях в освіту, а тому й більша частка населення, що бере участь у фінансуванні вищої освіти. Перерозподіл доходів у вищій освіті в сторону збільшення приватних капіталовкладень був викликаний здебільшого фінансовою кризою урядів [1].

Вкладення держави в освіту є її капіталовкладенням у майбутнє нації [2]. Витрати на освіту – це інвестиції, які приносять суттєві економічні і соціальні вигоди, адже норма прибутку від вкладень в освітню галузь часто перевищує середню норму прибутку для виробничих підприємств [3, с. 33]. Проте вища освіта вносить свою частку в бюджет держави опосередковано, тобто через свій продукт – навчання і підготовку фахівців, адже, за оцінкою експертів, 56% ВВП у кожній державі створюють працівники, які здобули вищу освіту [4]. З огляду на це держава і суспільство зацікавлені у робочій силі, рівень кваліфікації якої відповідає потребам соціального та економічного розвитку країни [5, с. 11].

Окрім цього, за розрахунками європейських країн, співвідношення величини витрат на освіту та економічного ефекту від неї становить 1:4, а продуктивність праці фахівця із вищою освітою у 10–11 разів перевищує витрати на його підготовку. Перед вищою освітою стоять дуже складні завдання, і лише маючи надійні та стабільні джерела фінансування, вона зможе виконувати свою місію і створювати умови для розвитку людського потенціалу країни. Доцільно зауважити, що, за оцінками експертів, до 8–15% приросту національного доходу

країна отримує саме за рахунок вкладень у вищу освіту [6, с. 32].

У сучасних умовах господарювання проблема фінансування вищої освіти у більшості країн світу набуває особливої актуальності. Незважаючи на скорочення загального обсягу державного фінансування, вища освіта в країнах ЄС майже на 80% фінансується за рахунок державних коштів [7].

Процес фінансування вищої освіти неможливо вивчати без аналізу відповідного фінансового механізму. Фінансовий механізм системи вищої освіти є елементом реалізації державної політики в галузі вищої освіти як сукупності самостійних, але взаємопов'язаних форм, методів, інструментів та важелів впливу, які забезпечують створення і використання бюджетних та позабюджетних фінансових ресурсів для ефективного функціонування сфери вищої освіти [8]. Механізм державного фінансування вищої освіти і науки можна охарактеризувати методами, формами та формулами розподілу ресурсів; розподілом відповідальності за фінансування між загальнодержавним і місцевими бюджетами; правом суб'єктів розпоряджатися фінансовими ресурсами; формою відповідальності суб'єктів за результати своєї діяльності.

Процес фінансування вищих навчальних закладів передбачає забезпечення їх фінансовими ресурсами для здійснення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи та задоволення матеріально-технічних потреб [9, с. 124]. Обсяг державного фінансування залежить від специфіки законодавчого, соціально-економічного стану держави, а також встановленої моделі національної системи освіти [10, с. 442].

У світовій практиці сформувалися кілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти [11]. На сьогодні держава може здійснювати як пряме, так і непряме фінансування вищої школи. Сутність непрямого методу полягає у фінансуванні розвитку вищої освіти через студента (індивідуальні гранти, іменні стипендії, податкові пільги, пільгові кредити). Механізм прямого фінансування вищої освіти відрізняється у різних країнах світу і передбачає декілька способів його реалізації: метод фінансування «за результатами», що передбачає ретельний урядовий контроль за якістю надання освітніх послуг; договірне фінансування, що базується на укладенні договору між представником навчального закладу і відповідними міністерствами або фінансовими установами; фінансування «за видатками», що полягає у використанні кошторису на кожний із видів робіт.

Фінансування за видатками передбачає, що бюджетні кошти надходять прямо до ВНЗ. Значний контроль з боку держави спонукає їх до ефективного використання виділених ресурсів та до пошуку додаткових джерел їх одержання. Використання цього методу можна спрощено зіставити з такими трьома механізмами фінан-

сування: лінійний бюджет – кошторис розподіляється за типами витрат (зарплата, обладнання, обслуговування студентів); програмний бюджет – розподіл коштів здійснюється за центрами вартості (окремими факультетами або в деяких випадках навіть окремими викладачами, які відповідають за фінансування програм); кошторис за видами діяльності – з виокремленням витрат на навчання та дослідницьку роботу [12]. Такий підхід до фінансування вищої освіти використовують у Великобританії, Канаді, Франції, Японії, Швеції, Норвегії, Китаї, Нігерії [13].

Фінансування ВНЗ за результатами діяльності передбачає, що виділення державних коштів залежить від результатів навчальної та науково-дослідної діяльності вищого навчального закладу. Зазначений метод базується на оцінці та врахуванні ефективності підготовки випускників і передбачає ретельний контроль з боку міністерства за якістю та обсягами надання освітніх послуг вищими навчальними закладами. Доцільно зауважити, що фінансування за результатами діяльності дозволяє отримати високу віддачу на одиницю вкладеного ресурсу і передбачає для ВНЗ значні повноваження у сфері управління ними. Такий підхід до розподілу державних ресурсів у сфері вищої освіти використовується у Голландії, Данії, Ізраїлі, США, Фінляндії та інших країнах світу [12].

У Бразилії, Аргентині, Індії, Греції, Італії розподіл державних коштів у сфері вищої освіти відбувається на основі договірного фінансування, в основі якого лежать результати переговорів представників ВНЗ та освітнього міністерства [13]. Договірне фінансування сприяє високому ступеню контролю уряду за системою вищої освіти в цілому, а також за діяльністю окремих навчальних закладів. Формування бюджету ВНЗ може відбуватися: а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу; б) виділення бюджету на основі договору між представником навчального закладу і відповідними міністерствами або фінансовими установами, що базується на політичному впливі та впливовості представників конкретного навчального закладу в суспільстві; в) методом встановлення урядом для кожного конкретного ВНЗ фіксованого проценту від національного доходу [12]. При договірному фінансуванні вищі навчальні заклади мають дуже мало автономії для контролю за прийомом, для внутрішнього розподілу фондів або для пошуку додаткових коштів фінансування із приватних джерел. Договірне фінансування не є достатньо ефективним способом розподілу коштів у сфері вищої освіти і серед його основних недоліків можна виокремити: високу економічну залежність від зовнішніх впливів, можливість лобювання інтересів окремих політиків щодо конкретних вищих навчальних закладів, невизначеність відносно обсягів фінансування у

майбутньому, відсутність стимулів до ефективної роботи освітніх установ тощо [14].

Поряд з цим доцільно зауважити, що у міжнародній практиці застосовується близько 4 тис. різних схем фінансування вищої освіти. Усі вони відрізняються між собою ступенем покриття державою вартості навчання у вищих навчальних закладах, механізмом відбору потенційних студентів, рівнем самостійності ВНЗ у визначенні ціни навчання, зарахуванням до системи державного фінансування приватних ВНЗ та за іншими факторами [15].

Висновки. Вища освіта суттєво впливає на соціально-економічний розвиток держави у середньо- і довгостроковій перспективах. Проте вищі початкові заклади можуть створювати належні умови для розвитку людського та економічного потенціалу країни лише за наявності достатніх обсягів державних ресурсів та адекватних методів їх розподілу у сфері вищої освіти.

Аналіз світових моделей державного фінансування вищої освіти показав, що найоптимальнішим способом організації бюджетного фінансування вищих навчальних закладів в Україні буде інтеграція моделей фінансування «за видатками» та «за результатами». Такий спосіб організації бюджетного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів передбачає наявність методу нормативно-подушного фінансування студентів у відповідності до потреб держави в фахівцях певних професій із одночасним урахуванням ефективності результатів діяльності вищих навчальних закладів (участі у наукових дослідженнях, якості освітніх послуг, рівня підготовки студентів тощо). Зазначений підхід дасть можливість відійти від практики виділення державою коштів на вищу освіту на основі кількісних показників і перейти до стимулювання якісних критеріїв розвитку вищої школи шляхом розробки та створення дієвої системи розподілу бюджетних коштів між вищими навчальними закладами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Курбатова М.В. Проблемы становления системы частного инвестирования в высшее профессиональное образование / М.В. Курбатова // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – № 3. – С. 61–68.
2. Олексин А.Г. Аналіз фінансування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / А.Г. Олексин. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_52.pdf.
3. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін. ; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
4. Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 103–106.
5. Лукичев Г.А. Системы финансирования высшего образования в зарубежных странах : учеб. Пособие / Г.А. Лукичев, В.М. Филиппов. – М. : РУДН, 2008. – 194 с.

6. Каленюк І. Цінність освіти як предмет економічного аналізу / І. Каленюк // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 3. – С. 31–35.
7. Delhaxhe, A. ed., 2011. Modernization of Higher Education in Europe: funding and Social Dimention. Education, Audiovisual and Culture Agency. Brussels: Eurydice. 120 p.
8. Тимошенко О.В. Особливості реалізації фінансового механізму системи вищої освіти України / О.В. Тимошенко // Економічний вісник НГУ. – 2009. – № 1. – С. 123–130.
9. Хоружий Г.Ф. Проблеми фінансування вищої освіти в контексті болонського процесу / Г.Ф. Хоружий // Фінансовий простір. – 2011. – № 1.– С. 124–130.
10. Чекаловська Г.З. Зарубіжний досвід фінансування вищої освіти / Г.З. Чекаловська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – № 1. – С. 441–447.
11. Кузьміна Н.Г. Зарубежный опыт финансирования образования в условиях возрастания автономии вузов / Н.Г. Кузьмина // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Серия 3 «Экономика, экология». – 2008. – № 2(13). – С. 233–237.
12. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : моногр. / Т.М. Боголіб. – К. : Міленіум, 2006. – 506 с.
13. Шевченко Л.С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел [Електронний ресурс] / Л.С. Шевченко. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirk/2.2013/31.pdf.
14. Дегтяр А.О. Державне фінансування системи вищої освіти в Україні / А.О. Дегтяр, Я.В. Календжян // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. – № 4. – С. 152–155.
15. Кузьміна Н.Г. Зарубежный опыт финансирования образования в условиях возрастания автономии вузов / Н.Г. Кузьмина // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Серия 3 «Экономика, экология». – 2008. – № 2(13). – С. 233–237.